

УДК 37.01

Формування наукового світогляду М. С. Філоненка

Formation of Filonenko's scientific outlook

Марина Рудюк ¹

Maryna Rudiuk

¹ Державний економіко-технологічний університет транспорту, Київ, Україна, Gaba_marina@mail.ru

Ключові слова:

Максиміліан Філоненко,
«Перша Житомирська
чоловіча гімназія»,
«Київський університет
Св. Володимира»,
«Петербургський
Інститут інженерів
шляхів сполучення»

Анотація: В статті розглядаються загальні фактори впливу на становлення наукового світогляду інженера-залізничника М. С. Філоненка. Висвітлено його основні напрямки діяльності, головна мета яких полягала у суспільно-просвітницькій роботі серед найбільш широких верств інженерів, особливо у сфері організації руху поїздів. Проаналізовано його життєвий шлях та основні напрямки його діяльності. Досліджено три навчальні заклади: Перша Житомирська чоловіча гімназія; Київський університет Св. Володимира; Петербургський Інститут інженерів шляхів сполучення, що закінчив М. С. Філоненко. Висвітлено роль викладачів та професорів в житті Максиміліана Семеновича. Вперше представлено науково-обґрунтовану хронологію формування наукового світогляду М. С. Філоненка — видатного інженера шляхів сполучення в галузі технічного руху поїздів.

Key words:

Maximilian Filonenko,
«First Zhytomyr male
gymnasium»,
«Kiev University of St.
Vladimir»,
«The St. Petersburg Institute
of transportation engineers»

Abstract— The article discusses general factors influencing formation of a scientific world outlook of the railway engineer Maximilian Filonenko. The basic directions of his activity are reviewed. The main goal of Filonenko's activity was a socio-educational work among the broadest strata of engineers, especially in the sphere of train traffic. His biography and main directions of his professional activity were analyzed. Three educational establishments were examined: First Zhytomyr male gymnasium; Kyiv University of St. Vladimir; Petersburg Institute of Transportation Engineers — those where Maximilian Filonenko studied. The role of Filonenko's teachers and professors is shown. For the first time the chronology of the formation of Filonenko's scientific world outlook is scientifically grounded with presentation of Maximilian Filonenko as the outstanding railway engineer in railway transport department and technical railway traffic.

Ім'я Максиміліана Семеновича Філоненка, видатного вченого-інженера, громадського діяча і популяризатора науки, добре відоме широким колам вітчизняних і зарубіжних вчених, що працюють в різних галузях науки і техніки. Сьогодні творчість непересічної особистості вченого особливо цікавить дослідників своєю невичерпністю і багатогранністю. В діяльності М. С. Філоненка яскраво проявилися риси талановитого дослідника, експериментатора, організатора науки, новатора у вирішенні важливих теоретичних і прикладних проблем залізничної галузі.

Життєвий шлях М. С. Філоненка дозволяє нам зрозуміти і відобразити умови формування світогляду вченого, фактори, що вплинули на становлення його творчої особистості і проаналізувати основні напрями його діяльності. А. А. Абрагамсон у некролозі про М. С. Філоненка писав так: «Вихованець Петербурзького інституту інженерів шляхів сполучення, добре відомий в інженерному світі у нас в країні і за кордоном в галузі технічного руху на залізничному транспорті, видатний, ініціативний, широкої думки і ерудиції адміністратор, науково-літературний діяч, талановитий організатор і невтомний учасник технічних товариств, який постійно виховував інженерів з руху поїздів, підготував декілька поколінь інженерних і наукових кадрів для нашого залізничного транспорту» [1, с. 2].

А від себе зауважимо, що його 50-річна наукова, і професійна діяльність характеризується винятковою багатогранністю і глибиною. Видатний інженер-практик, активний, цілеспрямований Максиміліан Семенович до останнього дня віддавався справі популяризації науки, був головним редактором наукового журналу та автором наукових статей. Людина великої і різнобічної культури, палкий шанувальник і глибокий знавець літератури, М. С. Філоненко і сам був обдарованим популяризатором наукових знань.

М. С. Філоненко народився 22 жовтня 1855 року в Житомирі, у православній сім'ї дворянина, статського радника Семена Філоненка. Середню освіту отримав у 1874 році в Першій чоловічій гімназії Житомира. Ця гімназія довгі роки була найавторитетнішим і найбільшим навчальним закладом Волинської губернії. В Державному Архіві Житомирської області збереглася книга збору грошей за навчання в Житомирській чоловічій гімназії, де зазначено, що Максиміліан Семенович Філоненко 12 січня вніс кошти у розмірі 10 рублів за першу половину 1872—1873 навчального року [2, Арк. 5]. А в звіті про стан Житомирської чоловічої гімназії за 1873—1874 навчальний рік прізвище М. С. Філоненка занесене до списку випускників, що успішно склали випускні іспити і отримали атестат зрілості [3, с. 12]. Навчання юного

Максиміліана в гімназії тривало 7 років. Першими викладачами математики і фізики в житті М. С. Філоненка були Л. К. Іскерський та М. В. Мартиновський, які, безперечно пробудили в ньому зацікавленість до цих предметів. Саме тому після закінчення гімназії Максиміліан вступив на фізико-математичний факультет Київського університету Св. Володимира. Свідченнями цього є атестат про закінчення даного вузу. За роки навчання (1874–1879) у Київському Імператорському університеті імені Св. Володимира, згідно заліково-екзаменаційної відомості по фізико-математичному факультету за 1879 рік. М. С. Філоненко був одним з кращих студентів. Відділом математичних наук 31 травня 1879 року на чолі з деканом фізико-математичного факультету Константином Матвієвичем Феофілактовим було проведено перевірку знань студентів і присвоєння їм вчених ступенів і звань. Згідно протоколу засідання було вирішено присвоїти М. С. Філоненку звання дійсного студента з правом отримання кандидатського ступеня за пред'явленням в термін задовільної дисертації [4, Арк. 44].

Для формування багатьох рис характеру Максиміліана Семеновича існували чудові умови з раннього дитинства – живий приклад його родичів, людей дуже освічених і те середовище, в якому він виховувався. І хоча сім'я Філоненко була матеріально забезпеченою, батьки привчали дітей поважати працю і людей праці. Це, безперечно, в певній мірі наклало відбиток на характер юного Максиміліана. З малих літ він відзначався надзвичайною працелюбністю і відданістю до роботи. Роки, проведені у гімназії та університеті також суттєво вплинули на становлення його як любителя точних наук – математики, фізики. Однак захоплення технікою перемогло. Тому він вирішив отримати другу вищу освіту у Петербурзькому Інституті інженерів шляхів сполучення, який готував спеціалістів з будівництва та експлуатації шляхів сполучення. Навчання Максиміліана у даному вузі розпочалося у 1879 році. Роки навчання були цікавими і багатогранними. На той час в Інституті була величезна бібліотека 22835 томів, модельний, фізичний, геодезичний, будівельний та мінералогічний кабінети, що давали можливість Філоненку стежити за всіма відкриттями, винаходами в галузі науки і гідно вивчати інженерну справу.

По закінченню повного курсу наук, слухачі удостоювалися звання «цивільного інженера», з правом на чин: «Колежського або Губернського секретаря». 21 травня 1884 року згідно списку випускників Інституту інженерів шляхів сполучення за 1865–1890 роки, М. С. Філоненко був удостоєний звання "Колежського секретаря". Максиміліан Семенович був найкращим випускником 1884 року, його ім'я було занесено на мармурову дошку в конференц-залі Інституту [5]. Тут, на студентській лаві, розкрилися неабиякі здібності молодого дослідника, сформувався його активна життєва позиція, ерудиція, вільна орієнтація в різних галузях точних науки, яку він яскраво демонстрував протягом усієї своєї наукової кар'єри. Слід зазначити, що Інститут у Петербурзі мав колектив висококваліфікованих педагогів, які забезпечували навчальний процес на дуже високому науковому і навчально-методичному рівнях. В інституті М. С. Філонен-

ко зблизився з провідною частиною професури і студентства. Визначними педагогами, які працювали на той час в університеті були професори, яких він з великою повагою згадував пізніше – М. А. Белелюбський, М. М. Герсеванов, Д. І. Журавський, Ф. Є. Максименко, Л. Ф. Ніколаї та ін. Навчався в Інституті п'ять років, отримуючи не тільки важливі теоретичні знання, але і чудовий практичний досвід. Захоплений лекціями цих вчених, М. С. Філоненко формувався як переконаний інженер-залізничник в галузі технічного руху поїздів. Так, наприклад, визначні математики Інституту Корпусу інженерів шляхів сполучення у Санкт-Петербурзі читали: диференційне та інтегральне числення – академік В. Я. Буняковський, курс мостів читали – Д. І. Журавський (дерев'яні мости) та М. А. Белелюбський (залізні мости) [6].

Науковий і соціально-громадянський світогляд, його любов і відданість інженерній науці, суспільні і політичні погляди та принципи, яким він не зраджував, формували також його наставники з Київського університету імені Св. Володимира, з якими він мав тісні зв'язки. Так професор М. П. Авенаріус, діяльність якого викликала у М. С. Філоненка величезне бажання займатися наукою, висловлене у його наукових працях: «Будущее освещение» (1898) [7]; «По вопросу о числе тормозов в поездах» (1893) [8], і у інших працях, які так, чи інакше, були пов'язані з фізикою. Любов М. С. Філоненка до математики в університеті прививалася доктором математичних наук, ординарним професором кафедри чистої математики, статським радником М. Є. Ващенко-Захарченком, П. Е. Ромером, доктором математичних наук та професором В. П. Єрмаковим [9].

Зміст і сенс свого життя, як і його великі наставники, М. С. Філоненко вбачав у розумовій роботі з метою самовдосконалювання. Як і названі особистості, він і далі віддавав свої сили суспільно-просвітницькій роботі серед найбільш широких верств інженерів, особливо у сфері організації руху поїздів.

Таким чином, бачимо, що відношення та зв'язки, які ґрунтувалися на почуттях поваги і симпатії, формувалися у Максиміліана Семеновича зв'язки з вченими, якими сьогодні пишається весь світ.

Закінчивши навчання у вищих навчальних закладах, М. С. Філоненко отримав звання: дійсного студента з правом отримання кандидатського ступеня (за атестатом Київського Імператорського університету імені св. Володимира у 1879), інженера шляхів сполучення, "Колежского секретаря" (за дипломом Інституту інженерів шляхів сполучення імператора Олександра I у 1884 році.

Прослуживши п'ять років на будівництві та експлуатації залізниць в службі колії та споруд, М. С. Філоненко у 1889 році перейшов працювати в службу руху поїздів Південно-Західних залізниць. Протягом десятирічної самовідданої праці в цій службі Максиміліан Семенович обіймав такі посади: ревізор з руху поїздів, начальник відділення, начальник контори руху поїздів, помічник начальника руху поїздів, а в 1899 році був призначений начальником руху поїздів на Катерининській залізниці (тепер Придніпровська).

У 1903 році М. С. Філоненко обирається на керівну посаду голови експлуатаційного відділу управління за-

лізниць в Міністерстві Шляхів Сполучення. Майже три роки пропрацювавши на цій нервовій, іноді успішній, але частіше невдалій за результатами з причин, що полягають в основі організації самого відомства посаді, М. С. Філоненко почав дуже хворіти. Він завжди прагнув працювати на посадах, що мають безпосередній контакт з працівниками, пов'язаними з рухом поїздів, де потрібно було приймати оперативні рішення, експериментувати, досліджувати і змінювати справи на краще. Міністр шляхів сполучення К. С. Немешаєв, добре знаючи і високо цінуючи М. С. Філоненка, вирішив задовольнити його прагнення до живої роботи на лінії і в 1906 році призначає його начальником Катерининської залізниці. Але не судилося попрацювати на цій посаді цьому видатному за ініціативою, широтою думки і ерудиції адміністратору М. С. Філоненку з причин пов'язаних зі здоров'ям. Помер М. С. Філоненко 02 січня 1906 року в Санкт-Петербурзі.

Загалом, життєвий і творчий шлях М. С. Філоненка дуже складно піддається періодизації. Вчений-інженер частину життя прожив у Києві та Санкт-Петербурзі, з цих міст він їздив у різні відрядження, як у межах своєї країни, так і за кордон. Інколи ці відрядження тривали місяцями, як наприклад навчальне відрядження на три місяці до Північної Америки разом з О. П. Бородіним, А. А. Абрагмсоном та С. Ф. Стемковським, результатом якого стала ґрунтовна праця М. С. Філоненка «Служба движения на Пенсильванских железных дорогах», що друкувалася у 1894 і 1895 роках на сторінках журналу «Инженер». Тому буде правильніше в даному розділі характеризувати його інженерну, науково-дослідну, науково-літературну та громадську діяльність.

Значна кількість інформації міститься в архівних документах, відомості з яких, як з'ясувалося, ще досі не повністю уведені до наукового обігу. Багато важливих фактів, пов'язаних з науковою творчістю М. С. Філоненка, його громадською та організаційною діяльністю міститься в щоденниках, листах, замітках видатних інженерів. Наприклад, у фондах А. А. Абрагмсона, О. П. Бородіна, К. С. Немешаєва та ін.

Джерела та література:

1. Абрагмсон А.А. Максимилиан Семенович Філоненко. Некролог / Артур Адольфович Абрагмсон // Инженер. — 1906. — № 1. — С. 1–3.
2. Державний архів Житомирської області, ф. 72. Житомирська 1-ша чоловіча гімназія. м. Житомир Волинської Губернії, оп. 1, спр. 394. Книга сбора денег за учение с учеников Житомирской Гимназии на 1872 год, арк. 5.
3. Отчет о состоянии Житомирской мужской гимназии за 1873 — 1874 учебный год. Житомир, Типо-Литография С.П. Бродовича, 1875. с. 35.
4. ЦА м. Києва. Ф-16, оп. 318, спр. 121, арк. 44.
5. Список окончивших курс в Институте Инженеров Путей Сообщения Императора Александра I за 1865 — 1890. Типография Ю.Н. Эрлих (влад. А.Э. Коллинс), Москва.

6. Иванов Б.И. 140 лет Русскому техническому обществу / Б.И. Иванов // Морской вестник. — 2006. — №2 (18). — С. 7 — 10.
7. Філоненко М. С. Будущее освещение / М. С. Філоненко // Инженер. — 1898. — С. 75–77; 197–200.
8. Філоненко М. С. По вопросу о числе тормозов в поездах / М. С. Філоненко // Инженер. — 1893. — С. 108–116; 166–172.
9. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Владимира (1834 — 1884) / составлен и издан под ред. В.С. Иконникова. — Киев: В типогр. Имп. ун-та Св. Владимира, 1884. — XXXVI, 816, II, [4] с.

Рудюк Марина Василівна — Старший викладач кафедри «Управління процесами перевезень» Державного економіко-технологічного університету транспорту.